

מאמר ב: בכבוד של ירושלים

א.

ציבור הסופרים, המלוכד באגודתו, אגודת־הסופרים עשאני שליח לברככם, יקירי־ירושלים, בסדר מתן אזרחות־הכבוד של עיר־מחמדנו לארי שבחבורה, ר' שמואל יוסף עגנון, ונטלתי עלי שליחות זאת מתוך הרגשה של זכות שזכיתי בה ומתוך ידיעה של חובה שאני חב בה, היא חובתו של שליח־ציבור, שיהא מתוקן לשליחותו ולא ייכשל בלשונו ולא יינקש בשינונו; ושמחתי כי עלי לקיים שליחות־ציבור ביום של שמחת ציבור, הוא היום המובחר בימי־הספירה, שבו בטלים מנהגי־אבילות ובא חילופם, שחוק של קטנים ושמחה של צעירים ונחת של זקנים. ואמרתי: יפה עשו אבות־עירנו, שביררו יום זה, ל"ג בעומר, לסדר זה, וכבר שמענו מפי כבוד ראש העיר, כי אותו טעם של עיקר נוספו לו כמה טעמים של לואי, אלה קו־הזימון שבין היום הזה ובין תחנות נחשבות במסילת־חיינו של חתן־הכבוד – ביום הזה נתפרסם בכור פרסומיו ברבים, הוא שיר שהוא מענינו של היום הזה, "גיבור קטן", שנדפס ב"המצפה"; ביום הזה דרכה רגלו ראשונה על אדמת־ארצנו, אשר עלה אליה בקדמת־נעוריו; ביום הזה היה יום חתונתו, ושמחת־ליבו. הילכך התקנתי עצמי לאותה שליחות כדרך המתקין עצמו לחג, והקדמתי לו את ערבו, וראיתי בו ירושלים הרים סביב לה ועל כל הר והר משואה דולקת ותינוקות דבית־רבן מסבים אותה וממלאים חלל־האוויר קולות של רינה וגיל; ולמחרת, דהיינו: היום, נילוו להם צורבי דרבנן, הקרויים סטודנטים, שקבעו השנה ביום זה את חגם, שבו הם מוליכים לפניהם נושא־אדם, שאם היינו בדור של חובבי־גמרא היה לו סיכוי להידמות למורו של פנחס בן יאיר, אולם לפי שאנו בדור של חובבי־מקרא בלבד, עליו להסתפק בסיכוי להידמות לאתונו של בלעם.

ועוד זאת, כשם שנקבע בו, ביום זה, חגם הישן של תינוקות דבית־רבן וחגם המחודש של צורבי דרבנן, כך נקבע בו גם חגו של כל־יתלמודם, הספר, שכן בכמה וכמה ערי ישראל נקבעו היום דוכנים של שבוע הספר. ויתר על כל אלה נפרסה מסכת שמחות פשוטה כמשמעה, ונלמדה היום בישובי־ארצנו, שבירכו על מאות זיווגים שיעלו יפה וסיימו את שבע הברכות: מהרה יישמע בהרי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה

נגינתם; ואשרינו שאנו יכולים היום להמיר לשון עתיד: יישמע בלשון הווה:
נשמע, והרי שמחת חתן וכלה ניתנת גם ענין לשמחתנו עתה – כי מי חתן
כסופר ומי כלה כמגילת־ספרו ומה זיווג יפה כזיווגם.

ב.

מתוך התפעמות זאת הלכתי הבוקר לבית הספר לתקן שערותי,
ומשמצאתי בו הרבה כמותי, שבאו להסתייע בהיתרו של יום, המתנתי
וקראתי בעתוננים המזומנים להם לממתינים וראיתי שהם מספרים על
השמחה שהיתה אמש, ועיקרה ההילולא במירון, כשם שהם מספרים על
שמחות שתהיינה היום ובכללן שמחתנו זו, ואין צורך לומר, כי נתכפלה בי
גאנותי על שליחותי־בה, שליחות ציבור־הסופרים. אמת, בכלל הסיפורים
ההם היה גם מה שעלול, חס ושלום, להביאני לידי חולשת הדעת. כי הנה
בשיטפה של שיחה קלה אחת, שנתפרסמה הבוקר, נאמר עליו על
חתן־הכבוד: "רק את חברת הסופרים אינו מבקש. נופל הוא על צוארם של
פרופיסורים וחוקרים ולוחץ ידיהם של מושלים ואנשי־שררה. עם סופרים
כמעט שאין לו שיח ושיג". אודה, כי כדי רגע נתעממה עלי רוחי, שאם כן
הדבר, הרי כשליחו של ציבור הסופרים הייתי עשוי להיות כאותו שרוקקים,
במחילה, בפניו והוא מברך ברכת טל ומטר. אבל משנצטללה על רוחי
הבחנתי, כי כל דברי השיחה ההם אינם אלא הלצה ולא־נחשבת, שכן סופר,
אפילו הוא מורה היתר לעצמו לקיים בחינת כל אומן שונא בני אומנותו,
וחברתם חברתו – יציריו מקומם בכלל יציריהם, אם מתחתיהם אם לידם אם
מעליהם, ספריו ערכם נמדד וטיבם נשקל מתוך השוואה לספריהם, והמחיצה
הקלושה בין המחברים בטילה בשכנות הצפופה של חיבוריהם, הנכללים
באותה האחדות הגדולה, המקפת ששמה ספרות. נמצא הסופר לא
פרופיסורים ולא אנשי־שררה ולא אנשי־מעשה אלא סופרים הם־הם חברתו
הכוללת והאחת.

וכשם שגברתי על חולשת דעתי אחת ונחלפה לי בתוקפתה, כך גברתי על
חולשת דעתי אחרת, שנתפסתי לה כדי רגע גם היא: האמנם כבודה של
ירושלים בזמננו ובמקומנו גדול־כך שכיבודה ייחשב כגדול שבכיבודים; כי
אם נעיין במפת־הזמן מאז – הרי תפארתה בימי הנביאים והלכהנים והמלכים
בימי הבית הראשון כהרי גדולתה בימי הבית השני, ונמצאת עירנו עתה,
החלוקה והחצויה, מחויבת בצניעות. ואם נעיין במפת־המקום עתה – הרי
תל־אביב וחיפה גדולות ממנה באוכלוסים ובהן רוב־רחס ושיפעת־עשייה,
והן טבורם של תנועות ומוסדות הרבה, ואפילו הציבור ששלחני,
ציבור־הסופרים, לא עשאה מרכז לעצמו ולא עלתה על לבו להקהיל בה
קהילותיו.

אבל באמת כל אותו עיון בין במפת הזמן מאז בין במפת המקום עתה בטל מעיקרו, והחתן דנן, ש"י עגנון, הוא שחידש עלינו אותה אמת גדולה כי ירושלים על כל דורותיה וחליפותיה במקום ובזמן היא ערך מוחלט ושלם, שהחלטיותו ושלימותו כלולות בו, ויהיו פני העיר כאשר יהיו ויהי מעמדה כאשר יהיה, כל אלה וכאלה אינם מקפחים את אחדותה ואינם גורעים מיחידותה. ירושלים היא היא בשפלותה, כל שכן ברוממותה; היא היא בחולה, כל שכן בקדושתה; היא היא בשביה, כל שכן בחירותה; היא היא באבלה, כל שכן בשמחתה; היא היא בחורבנה, כל שכן בתקומתה. ועל כן חשיבותה אחת בכל מעמדיה והאהבה אליה אחת בכל תמורותיה.

וחידוש האמת הגדולה הזאת עשאו המספר כדרכו – במפלאות סיפוריו, ואם אמרו עליו על אותו צייר יפאני נפלא, הוקזה, שצייר אלף פנים להר הקודש, פוגי, נאמר על מספרנו, מספר העברים הנפלא, ש"י עגנון, שצייר אלף פנים לעיר הקודש, ירושלים. מבחינה זו הרי מתן הכבוד היום אינו אלא אישור לאזרחותו הרעננה תמיד, אזרחות ירושלים, שהיא מעצם מהותו ומעצם מהות יצירתו.

ואף על פי כן דין להבליט את חשיבותו של מעשה האישור – דוקא הראייה של ירושלים האחת, שחלומה ומציאותה אחיזתם בהוייתה, אם להיעזר בהגדרים בני-לעז: במסגרתה הגיאוגרפית ההיסטורית המסוימת ואם להיעזר בהגדרים בני-בית: ברחובות האלה, באבנים האלה, באנשים האלה, הרי הכלל היוצא לנו הוא, כי ירושלים אחוזתה בממשותה, שאינה יוצאת מכלל עצמה, ותהא הויתה כאשר תהיה – ממקדש-מלך עד מערת-פריצים, ותהא הערכת ירושלים כאשר תהיה – מקריה נאמנה עד זונה, כשהמקדש אמיתה והפריצות חטאה, כשהצדק אמיתה והזנות חטאה, ודרכה לשוב לאמיתה, לאמת שהיא חותמו של הבוחר בה.

והיא הנותנת, שאישור אזרחות-כבוד של ש"י עגנון משום ישיבתו-קבע בירושלים, משום התערותו בה, שעשתה אותו כמי שכל שביליה נהירים לו וכל קפליה צהירים לו, אינה אלא אישור-לואי לאישור-האישורים, הם סיפוריו, שבהם הראנו רוב פניה של ירושלים. והמתחיל במצוה אומרים לו מרוק, וכוננתי לאבות-עירנו, שכשם שטרחו על האישור הפשוט של אזרחות-הכבוד יטרחו על אישורה המורכב, באופן שיקבעו פרס הגון לחיבור על ירושלים בכתביו של ש"י עגנון, וראוי כי אותו חיבור יהא העבודה הראשונה שתיעשה בכתלי בית עגנון, בית לחקר ספרותנו, שיקום בעירנו במהרה בימינו, לקיים חי חי הוא יודך.

ה.

וברשותכם אגיש לו לאותו מחבר אלמוני מעט צידה לדרכו מתוך שאשלח את ידי לערימה הגדולה של הפירות המשובחים, הם סיפורי עגנון, ואוציא שנים שלושה גרגרים. הרי מכאן דיוקנה של ירושלים בסיפור שכמותו כאגדה, "השנים הטובות", שבו מתגלה כוחה של ירושלים במה שכל המאריך לחיות בה צעיר ממי שלא האריך לחיות בה כמותו, באופן שהאב הזקן צעיר מבנו הצעיר גם הוא מבנו, הצעיר גם הוא מבנו, עד שהאב הזקן צעיר מנינו, שגם הוא זקן למדי. ומכאן כפל דיוקנה של ירושלים ב"תמול שלשום", מטבע של עליוי מזה ומטבע של זנעה מזה; והוא הדין ב"שירה" וב"עידו ועינים" וכדומה, ומכאן דיוקנה של ירושלים ב"אורח נטה ללון", שבו נתונה לפנינו קונפונטציה בין חלום ירושלים, כפי שהוא מגומגם בשיר, שנכתב בימי הילדות, ובין מציאות ירושלים, כפי שהיא מחוטבת בסיפור, שנכתב במעבר של שחרות וזיקנה. והרוצה לעמוד בקצרה על סודה של ירושלים, כפי שהיא רקומה ומתרקמת בלבו ועינו של המספר, יעיין יפה-יפה בשני סיפורים שכנים, סיפור "עפר ארץ ישראל" וסיפור "ולא נכשל".

ו.

סיפור ראשון ישמיענו חיבוטיו של מי שנתבקש לשלוח צרור עפר ארץ-ישראל, ודרך הסיפור מגלה, בלי משים, כובד אשמתם של בני הישוב ושל שליטיו הזרים שאשמו לה לגולה, והיא אשמה שאין כל ההתנצלויים, ואפילו משמה של רוח נבואה, עשויות לפוגגה. והנה נשמע מה היה לו למספר אותו צרור שנכרה בהר הזיתים ממיטב עפרה של ארץ-ישראל: "כל הימים לא זו אות עפר מנגד עיני. אומר הייתי הרי הוא מונח כאן ואינו משמש כלום בשעה שיהודי זה בחוצה לארץ מצפה לו כל-כך. כבר שכחתי שאינו אלא קומץ עפר לכסות עיניו של מת, אלא דומה היה עלי שאין כיוצא בו בכל הארצות. ויותר שהגיתי נעשה חביב עלי יותר ויותר. אם ראיתי אילן נאה או פרח נאה הייתי נוטעם בדמיוני בתוך עפר זה". אכן, המספר גילה כמאליו סוד יחוסו לירושלים – הוא שוכח, כי עפרה נועד לשמש את המתים, ומניח לו שישמש את החיים, כל אילן או פרח נאה הוא נוטעו בדמיונו בתוך עפר זה; והרי זה כוחו של איש השירה כי מה שהוא נוטע בדמיונו, בא איש-העשיה ונוטעו נטיעה של ממש.

סיפור אחרון עניניו מורכבים הרבה ולא נפליג אלא לנקודה אחת ומרכזית – כיצד למד המספר להתפלל בנוסחאות הרבה, לאמור: כיצד למד לחיות היות הרבה, הויותיהם של ישראל. והרי לפנינו תחנות לימוד – תחילה עיר-מולדתו בגולת-פולין, אחר כך יפו, אחר כך גלות אשכנז, ואחרונה

אחרונה ירושלים:

לסוף כמה שנים נשלמו שנות גלות וזכיתי לחזור לארץ ישראל וזכיתי לקבוע ישיבתי בירושלים. הייתי סבור שכאן אקבע לי מקום לתפילתי ואתפלל נוסח קבוע. אבל מאהבת המקומות הקדושים חזרתי על כל בתי הכנסיות ובתי המדרשות. וארבע מאות ושמונים בתי כנסיות ובתי מדרשות יש בירושלים, ובכל אחד ואחד מתפללים בנוסח שלו, ולכל מקום שאני בא אני מתפלל בנוסח שלו, כדי לכלול את תפילתי עם תפילת הציבור.

ללמדנו, כי בירושלים למד את כוליות ישראל על מיצויה, סוד ריבוי פניה של ירושלים שהוא ריבוי שבאחדות ויחידות.

אחדות זאת של ירושלים ויחידותה ענין גדול הם, כענין המקדש, שכן האומר ירושלים שבלב ומנתקה מממשותה כמותו כאומר מקדש שבלב ומנתקו מממשותו וזה וזה שוכחים, שאין ירושלים של מעלה בלא ירושלים של מטה.

.ז

וסימן יפה הוא, אם ראש עירנו, מרדכי איש שלום, שהיה לפי אומנותו סתת אבניה של ירושלים של מטה מכבד בגדול כיבודה של העיר את ראש סופריה, יקירנו ש"י עגנון, שהוא לפי אומנותו סתת אבניה של ירושלים של מעלה, ובזכותו זו נראה מעלה ומטה כחטיבה של חמדה, יחידה ואחת.

[ל"ג בעומר תשכ"ב]